

SOCIALNOGEOGRAFSKO OKOLJE FRENŠTATSKEGA IN ZGORNJE GORENJSKE

Antonín Vaishar, Mitja Bricelj, Stanko Pelc, Ivo Piry, Marjan Ravbar, Irena Rejec-Brancelj, Metka Špes

Frenštatsko

Pri raziskovanju socialnogeografskega okolja preučevanega območja se je izkazalo, da je nujno treba izhajati iz širših regionalnih razmer, ki so nastala v zgodovinskem razvoju ostravskega industrijskega območja in njegovega zaledja. Ostravsko, ki je v socialno-ekonomskem razvoju ČSSR relativno izjemno območje, je tako postalo nepogrešljivo vzorčno območje pri vrednotenju posameznih tega okolja.

Položaj naselja Frenštata lahko v okviru poselitve Ostravskega v grobem ocenimo takole:

- a) Frenštata ne spada med središča razvoja Ostravske, pa čeprav ima eno od progresivnih industrijskih panog, in sicer elektrotehniko.
- b) Frenštata nudi nekaj vrst uslug hitro razvijajoči se Koprivnici, ki sicer zagotavlja zaposlitev za del svojega prebivalstva.
- c) Frenštatsko je območje z veliko možnostmi za rekreacijo, še posebej za prebivalce ostravske aglomeracije.
- d) Za Frenštatsko je značilna razpršena poselitev, izjema so gosto pozidane površine Frenštata, Lichnova in Tiche ter središč drugih občin.

Leta 1980 je na preučevanem območju živelo 17 289 prebivalcev, od tega v Frenštatu pod Radhoštem (brez mestnega dela Bordovice) 9 853 prebivalcev. Analizirali smo 20 naselij tega območja.

Demografske razmere Frenštatskega so v primerjavi z drugimi deli Ostravskega neugodne. Dinamika razvoja je povprečna in neenakomerna.

Na račun podeželskih naselij se večja predvsem mesto Frenštat. Tudi starostna struktura območja je neuravnotežena. Medtem, ko je ta v centralnem in novem delu Frenštata in Trojanovic zelo progresivna, je v obrobni naseljih območja izrazito regresivna. Delež ekonomsko aktivnega prebivalstva je relativno majhen (pod 50 %). Tudi gostota prebivalstva je majhna.

Ugodnejša je ekonomska struktura Frenštatskega, ki je relativno pestra. Poleg industrije, je pomemben tudi rekreacijski vpliv tega območja. Ta polifunkcijskost je ugodna s stališča oblikovanja socialnega okolja. Razen v Frenštat, se iz ostalih krajev na delo vozi več kot 70 % ekonomsko aktivnega prebivalstva. Vendar se tudi več kot 30 % prebivalcev Frenštata vozi na delo drugam.

Administrativno je območje razdeljeno na dve okrožji: Novy Jičín in Frydek-Mistek. Večji del spada v območje z dvema središčema Frenštat pod Radhoštom in Koprivnica. Vzhodni del gravitira k lokalnem centrom Kuncicami pod Ondrejnikom - Čeladna. Sem sodi še Frydlant nad Ostravico, ki je manjše zaposlitveno središče.

Bivalno okolje Frenštatskega ohranja stik z naravo, to velja tudi za nova naselja v tem območju. Družinske hiše predstavljajo 58 % stanovanjskega fonda. Javnih in zasebnih zelenih površin je nadpovprečno veliko. Poleg tega pa so v neposredni okolici mesta tudi gozdovi. Slabše je le v najstarejšem delu Frenštata, kjer sotesno skupaj postavljene družinske in večstanovanjske hiše.

Po drugi strani pa takšen tip poselitve otežuje odstranjevanje tekočih, plinastih intrdih odpadkov iz stanovanjskih hiš in njihovo oskrbovanje. Pri tipu razpršene pozidave, pomešane z rekreacijskimi objekti ni možno zgraditi učinkovitega sistema tehnične opremljenosti. Približno 80 % stanovanj ogrevajo s trdimi gorivi, k čemur je treba prišteti ogrevanje rekreacijskih objektov, od katerih jih dobršen del uporabljajo tudi pozimi. Na javni vodovod je priključenih 62 % stanovanj, toda 5,5 % jih nima urejenega vodovoda. Večina stanovanj (64 %) ima namesto kanalizacije greznico, samo 1 820 stanovanj je priključenih na frenštatsko čistilno napravo za odpadne vode. Stalne odpadke organizirano odvažajo na urejeno odlagališče. V Frenštat so stanovanja kakovostna (več kot 80 % jih je I. in II. kategorije), v podeželskih

Smučišča na Pustevnach. Na pobočjih, kjer je največ smučišč, se sprožajo erozija prsti, kar posredno tudi negativno vpliva na kvaliteto tal.

naseljih so v povprečju relativno dobra, primerjana s frenštatskimi in tistimi v Trojanovicah pa slabša. Tudi oskrba je sorazmerno dobra. Največ pozornosti bo treba nameniti ureditvi rekreacijskih objektov in cestnih povezavah, da bi lahko izkoristili vrhunec rekreacijske sezone.

Prostorska razporeditev posameznih dejavnosti pa v Frenštatu pod Radhoštom ne ustvarja zaokroženih funkcijskih zon. V samem mestu tudi ni pomembnejših onesnaževalcev zraka ali vode. Glavna industrijska območja so na obrobju mesta in to tako, da odnaša veter emisije stran od stanovanjskih hiš. Glede prometa je problematična graditev ceste Novy Jičín - Frydland nad Ostravico, ki je ozka in ponekod nevarna za pešce.

Naravni pogoji za kmetijstvo so glede na neugoden teren in zemljo skrajno neprimerni. V preteklosti je bilo kmetijstvo samooskrbovalno. Pozneje se je razvila živinoreja, ki naj bi z razvojem nekaterih poljedeljskih panog ostala glavna usmeritev tudi v prihodnje. Vsesplošna težnja po obogatitvi zemlje, še posebej z umetnimi gnojili, je okrepila tudi pomen pridelovanja žita, po drugi strani pa ta tendenca ne upošteva načel gospodarjenja v konkretnih naravnih pogojih.

Približno dve tretjini obdelovalne zemlje ogroža erozija. Meliorirali so približno 50 % obdelovalne zemlje, nadaljnje načrte glede tega posega pa bo treba prevrednotiti. S prostorskega vidika - v skrajno neprimernih terenskih pogojih, sodi med negativne oblike gospodarjenja tudi združevanje heterogenih zemljiških enot v strnjene areale in uporaba težke mehanizacije ter letalsko razprševanje umetnih gnojil in pesticidov. Po drugi strani pa se, kljub neugodnim naravnim pogojem dosedanja in predvidena kmetijska izraba površin s splošno družbenega stališča ne kaže tako negativno.

Boljše naravne pogoje v preučevanem območju ima lesno gospodarstvo, ki se je začelo razvijati predvsem v povezavi z razvojem premogovništva in metalurgije na Ostravskem. Od 19. stoletja jelka postopno izginja, nadomešča jo smreka. V ravninskem delu Frenštatske kotline so gozdove izpodrinile obdelovalne površine in naselja. V goratih območjih Ondrejnika in glavnega beskydskega grebena so se gozdne površine ohranile, samo vrhovi so bili v času "valaške kolonizacije" spremenjeni v pašnike. Konec 60. let našega stoletja je začelo na gozdno

rastje vplivati onesnaženo ozračje s fitotoksično emisijo, kar je danes eden glavnih omejitvenih dejavnikov gozdnega gospodarstva.

O pomenu gozdnega gospodarstva priča dejstvo, da so vse gozdne površine uvrščene med varovane gozdove ali gozdove posebnega pomena. Najbolj razširjeno drevo je smreka (57 %). Glede na dolgotrajno proučevanje fitotoksičnih imisij je nadaljnje povečevanje deleža smrek neutemeljeno. Drug najpogostejši iglavec je jelka (7 %), ki je glede na imisijo zelo ogrožena. Listavci rastejo na 32 % površin, največ je hrasta (24 %). V bližnji prihodnosti ni realno pričakovati spremembe drevesne strukture, kajti med sadikami prevladujejo iglavci, zelo pa primanjkuje listavcev.

Lesne zaloge, letni etat in prirastek so tudi v državnem merilu visoko nadpovprečni. Toda glede na to, da je pokrajina obremenjena z imisijami, je treba že v bližnji prihodnosti pričakovati, da se bo prirastek zmanjšal. Onesnažen zrak je prizadel že približno 5000 ha gozdov. Funkcijo gozda bi lahko imenovali produkcijsko-ekološka. Najbolj pomemben pa je gozd zaradi varovanja tal. V okolici lokalno pomembnih vodnih virov se zvečuje še vodnogospodarski pomen gozda. To funkcijo bo nujno treba ohraniti tudi v prihodnosti, in to tudi za ceno večjih stroškov.

Glavna naloga vodnega gospodarstva pokrajine je zagotovitev zadostne količine pitne vode ter odvajanje in sanacija odpadnih voda. Na namakanje in energetska izkoriščanje voda se ne računa, prav tako je omejena tudi rekreacijska in ribiška funkcija. Še do nedavna se je Frenštatsko oskrbovalo s svojimi vodnimi viri, glavni med njimi je bil potok Bystry. Ker pa so postopno postali lokalni viri preobremenjeni, so Frenštatsko priključili k ostavskemu okrožnemu vodovodu; njegov glavni vir je dolinski rezervoar Šance na Ostravici. Na račun ostravskih rezerv je bila tako zagotovljena zadostna količina pitne vode za Frenštatsko. Frenštatska čistilna naprava odpadnih voda z zmogljivostjo 28 tisoč populacijskih enot je glede na dotok odpadnih voda iz industrije preobremenjena. Tako se del odpadnih voda spušča neposredno v vodotok, katerega kakovost je glede na pretok zelo spremenljiva. Pred velikimi vodami so jih zavarovali z regulacijo najpomembnejših rek. Pomembno vlogo v pokrajini ima zaščita vodnih virov. Omejujejo jo fitotoksično delovanje in usodno propadanje za vodno gospodarstvo pomembnih gozdov ter površinsko zelo omejeno zaščiteno območje.

V proučevanem prostoru je edino industrijsko območje Frenštat pod Radhoštom s približno 3000 zaposlenimi, in to predvsem v strojni industriji (63 %), v tekstilni (13 %) in lesnopredelovalni (13 %). Industrija Frenštata bistveno ne načinja kvalitete sistema življenjskega okolja. Največ pozornosti bo treba nameniti izpustu in sanaciji odpadnih voda. Ozračje zaradi industrije ni močnejše onesnaženo, vendar njegovo poslabšanje, glede na rekreacijski pomen pokrajine, ni dobrodošlo.

Glavne prometne osi pokrajine so ceste prvega reda Rožnov pod Radhoštom - Frenštat pod Radhoštom - Pribor - Ostrava, ki se v Frenštatu križa s cesto drugega reda Hodslavice - Frenštat pod Radhoštom - Frydland (nad Ostravico). Obe povezavi imata v Frenštatu transportno propustnost okoli 3300 vozil. Na gostoto cestne mreže in prometa vpliva predvsem rekreacijska vloga območja. Promet po železnici poteka po enotirni progi Ostrava - Valašske Meziríči, ki je v 80 % namenjena potniškemu prometu. Sedanje stanje prometne mreže ustreza sodobnim potrebam.

Nekaj težav je pri trasiranju bodočih prometnic. Raziskano območje je rekreacijsko zaledje ostravske industrijske aglomeracije (ob koncu tedna), hkrati pa je tudi območje dolgoročne rekreacije. Največ rekreacijskih objektov je v katastrskih občinah Kunčice pod Ondrejnikom, Čeladna, Trojanovice. Naravni pogoji so primerni za sprehode in zimske športe. Ugodno je tudi, da 40 % površine pokrivajo gozdovi, 18 % pa travniki. Slabši so pogoji za kopanje in vodne športe. Infrastruktura, namenjena rekreaciji je zadostna, njeno pomanjkanje se utegne pokazati le ob poletnih konicah. Podjetja imajo na voljo 2800 ležišč, hoteli 740, privatniki pa približno 8400 ležišč, kar pomeni, da lahko v sezonskih konicah pokrajina sprejme, razen prehodnih obiskovalcev, skoraj 12 tisoč turistov, kar je za zmogljivosti tega območja vendarle preveč. Težave povzročata tudi odstranjevanje trdnih in tekočih odpadkov, poleti pa oskrba.

Glede na to lahko ugotovimo, da je glavni pomen proučevanega območja v rekreacijski vlogi in vodnogospodarski funkciji ter zaščiti gozdov. Frenštatsko, ki leži v zaledju ostravske industrijske aglomeracije, je z rekreacijskimi zmogljivostmi kompenzacijska protiutež industrijski dejavnosti. Kakovost življenjskega okolja pa poslabšujeta predvsem negativni vpliv ostravske aglomeracije in regionalno onesnaževanje zraka.

Zgornja Gorenjska

Proučevano območje Zgornje Gorenjske predstavlja s 65.741 prebivalci (leta 1986) 3,4 % vsega prebivalstva Slovenije. Istočasno velja tudi za eno najbolj industrializiranih slovenskih regij. Administrativno je razdeljeno med dve občini katerih središči sta Jesenice in Radovljica. Ogrodje in takorekoč edini poseljeni prostor predstavljata povirna dela dolin Save Dolinke in Save Bohinjke ter najboljsežnejši - sotočni del - Radovljiška kotlina.

Gospodarski razvoj Zgornje Gorenjske temelji na zgodnji industrializaciji, razvoju turizma in zgrajeni infrastrukturi. Medtem ko je gospodarstvo v Zgornjesavski dolini izrazito usmerjeno v črno metalurgijo (78 % vseh zaposlenih v železarni), opažamo v Radovljiški kotlini in Bohinjskem kotu bolj heterogeno zastopanost industrije (lesna, prehrabena, elektrotehnična, kovinska itd.).

Poleg industrije so prebivalci našli dodatne življenjske vire še v gozdarstvu, prometu, zlasti pa v turizmu (na Gorenjsko odpade 25,5 % vseh nočitev v SRS). Tako je dosegla Gorenjska zelo ugodno razmerje med prebivalstvom in gospodarskimi zmogljivostmi: na prebivalstvo odpade 9,5 %, na zaposlene 10,1 %, na zaposlene v industriji 12,3 %, na vrednost aktivnih osnovnih sredstev 10,7 % in na ustvarjeni narodni dohodek 10,4 % celotne Slovenije (v letu 1932). Pomembno je, da je Gorenjska uspela takšen položaj v slovenskem družbenem razvoju obdržati vseh 40 let povojnega obdobja. Značilno je tudi, da vsi kazalci družbeno ekonomske razvitosti kažejo na nadpovprečno razvitost Zgornje Gorenjske. Standardizirane factorske vrednosti stopnje družbenega razvoja so za Jesenice pokazale vrednost 113,1 %, za Radovljico pa 100,5 % (SRS = 100 %).

Dosežena stopnja industrijskega razvoja, omejene naravne možnosti za kmetijsko proizvodnjo (delež obdelovalnih površin na območju Jesenic je le še 11 %, v Radovljici pa 16 %) so imele močan vpliv na spremembe poklicne strukture prebivalstva. Danes se s kmetijstvom, kot dopolnilno dejavnostjo, ukvarja le še okoli 10 % prebivalstva (čeprav je v jeseniški občini le 11 % in v v radovljiški občini 3,6 % kmečkega prebivalstva). Za obe občini je pomembno dejstvo, da je ravninski svet pod stalnim, s kmetijsko rabo konfliktnim pritiskom izrabe v neagrarne namene.

Za razliko od Frenštatskega območja, na Zgornjem Gorenjskem v vsem povojnem obdobju prebivalstvo konstantno raste in presega republiško povprečje (indeks 81/53 122,2). V občini Jesenice se je prebivalstvo povečalo za 27,4 %, v občini Radovljica pa za 28,5 %. Na rast prebivalstva je najbolj vplivalo naravno gibanje, ki je v obeh občinah pomembnejše od selitvenega prirasta, zlasti v obdobju med popisoma 1971 in 1981. Selitveni prirast je dosegel najvišje vrednosti v letih 1975/76, po letu 1981 pa se selitveni prirast povečuje predvsem v občini Radovljica. Rast prebivalstva je dosegla leta 1981 na Jesenicah 8,2 % letno, v Radovljici pa 10,1 % letno (SRS 7,7 ‰). Prebivalstvo je koncentrirano v ravnini, saj od skupno 126 naselij v obeh občinah kar 91 ali 72,2 % leži v območju do 600 metrov nadmorske višine, ki v tem delu Slovenije predstavlja pretežno ravninski svet v dnu dolin.

Zaposleno prebivalstvo se je v obdobju 1970-1980 povečalo v občini Jesenice za 24,5 %, v občini Radovljica pa za 22,9 %. Najmanj se je povečalo število zaposlenih v industriji, v občini Jesenice za 12,9 % in v občini Radovljica za 25 %. Naglo pa se povečuje zaposlitev v kvartarnih dejavnostih in sicer v občini Jesenice se je v navedenem obdobju povečala za 31 %, v občini Radovljica pa za 49 %.

Število aktivnega prebivalstva dosega več kot 64 %, kar je nad republiškim povprečjem (63,6 %). Po posameznih območjih ni vidnejših razlik, kot tudi ni razlik v stopnji izkoriščenosti delovnega kontingenta prebivalstva, ki v večini presega tri četrtine delovno sposobnega prebivalstva. Industrija zaposluje večino aktivnega prebivalstva zlasti tam, kjer so locirani večji industrijski obrati preseže delež aktivnih v sekundarnih dejavnostih 65 %. Velik del zaposlenega prebivalstva dnevno potuje na delo v večje industrijske kraje. V občini Jesenice je 61,6 % prebivalstva zaposlenega v naselju bivanja, v občini Radovljica pa le 35,9 %. Dnevno potuje na delo v jeseniški občini 25 % zaposlenih, ki v večini primerov uporabljajo kot prevozno sredstvo vlak (78,7 %); v občini Radovljica pa je dnevnih migrantov 44,9 %, ki poleg vlaka (58,4 %) pogosteje uporabljajo tudi avtobusni prevoz (25 %).

Poselitveni vzorec Zgornje Gorenjske sestavlja 126 naselij (Jesenice 31, Radovljica 95) ter nakazuje tri pomembnejša zgostitvena območja (Zgornjesavska dolina, Bohinjski kot ter osrednje območje - Blejsko-Radovljiška kotlina med Hrušico, Podnartom in Kropo). Stopnja urbanizacije znaša 54,4 % (Jesenice 67,2 %, Radovljica 42,1 %). Jesenice, kot pomembno urbano jedro s skoraj 20.000 prebivalci v okviru regije in

severozahodno oglišče "osrednjega gospodarskega ogrodja" Slovenije, po velikosti in funkcijah izstopajo od ostalih mestnih središč. V okviru občine živi na Jesenicah 63 % prebivalstva, kar predstavlja 31 % v okviru regije. Radovljica z Lescami dosega po številu prebivalstva dve petini Jesenic, Bled pa dobro četrtino.

Tudi izbrano proučevano območje na Gorenjskem predstavlja izrazito ekološko občutljivo regijo. Nahaja se v osrčju slovenskega alpskega sveta, naselitev je omejena predvsem na ravninski svet v dolinah, ki je tudi dokaj gosto poseljeno.

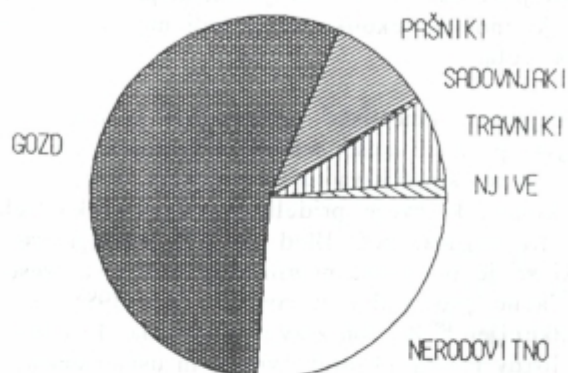
Zaradi zgodnjega razvoja industrije je deagrarizacija močno zajela kraje v okolici Jesenic, Begunj, Bleda, Radovljice in Lesc. Delež kmečkega prebivalstva je ob popisu 1981 znašal v jeseniški občini 1,1 % in v radovljiški 3,8 %. Če upoštevamo le aktivne prebivalce, jih je bilo na Jesenicah v kmetijstvu zaposlenih 1,7 %, v Radovljici pa 5,7 % od vseh aktivnih prebivalcev.

V izrabi tal na Zgornjem Gorenjskem prevladuje gozd, ki je leta 1987 obsegal v radovljiški občini 54,3 %, v jeseniški pa 55,3 % (glej grafikon 1). Če primerjamo sedanje razmere z letom 1979, vidimo, da je njegov delež še narasel. Na proces ogozdovanja nas opozarja tudi študija D.Kladnika (1981), ki je ugotovil v letih 1971-79 v občini Jesenice 33 % ogozdovanje, v občini Radovljica pa 80 %. Ta proces napreduje predvsem na račun zaraščanja pašniških površin. Naslednja, po velikosti, je kategorija nerodovitnih površin. Njen visok delež gre predvsem na račun visokogorskega sveta. V občini Jesenice je njen delež 25,9 %, v občini Radovljica pa 15,3 %. Delež pašnikov in travnikov se, predvsem na račun ozelenjevanja, zaraščanja in ogozdovanja zmanjšuje. Tako je v radovljiški občini še 15 % pašnikov in 11,6 % travnikov, v jeseniški občini je pašnikov 9,4 %, travnikov pa 7,4 %. Njiv in sadovnjakov je na obravnavanem območju malo: v radovljiški občini 2,9 % njiv in 0,6 % sadovnjakov, v jeseniški pa 1,5 % njiv in 0,46 % sadovnjakov.

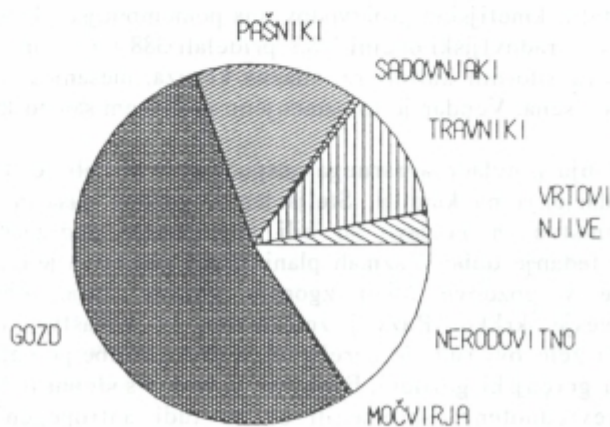
Delež kmetijskih površin se, kot drugod v Sloveniji, tudi tukaj zmanjšuje (glej graf!). V občini Jesenice je leta 1970 znašal 21,46 %, leta 1987 20,87 %, kmetijskih zemljišč je za 226 ha manj kot leta 1970. V radovljiški občini je bil delež kmetijskih površin leta 1970 34,58 %, leta 1987 32,17 %, kmetijske površine so se zmanjšale za 898 ha. V radovljiški občini gre zmanjšanje tudi na račun zazidave kmetijskih tal.

Graf št. 1

ZEMLJIŠKE KATEGORIJE V OBČINI JESENICE LETA 1987

ZEMLJIŠKE KATEGORIJE V OBČINI RADOVLJICA LETA 1987

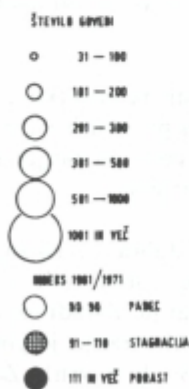
Da bi ugotovili kokšna je preobrazba površin zaradi kmetijstva, smo izračunali indeks preobrazbe. Le ta je v radovljiški občini večji kot v jeseniški, kar je seveda posledica naravnih razmer, ki dajejo več možnosti za razvoj kmetijstva v radovljiški občini. Indeks preobrazbe je znašal v radovljiški občini 19,42, v jeseniški pa 15,19. Vendar moramo povedati, da je indeks nekoliko nižji tudi na račun visokega deleža nerodovitnega sveta.

Pregled usmerjenosti kmetijske proizvodnje je pokazal, da so trije glavni kmetijski pridelki meso, mleko in krompir. To kaže na visoko stopnjo usmerjenosti kmetijstva na Gorenjskem. Večina pridelkov je iz zasebnega sektorja, ki svoje pridelke prodaja preko treh kmetijskih zadrug: KZ Radovljica, KZ Bled in KZ Srednja vas v Bohinju. Živinoreja, ki se je po upadu planinskega pašništva preselila v hleve, predstavlja glavno proizvodno dejavnost. Leta 1985 je bilo v občini Radovljica odkupljenih 466 ton klavnega goveda, 40 ton klanih telet in 7,3 milijona litrov mleka. O intenzivnosti in usmerjenosti v živinorejo nam kaže tudi faktor obremenjenosti kmetijskih tal z GNŽ. Ta je leta 1981 znašal v jeseniški občini 0,75 GNŽ/ha, v radovljiški pa 0,40 GNŽ/ha, povprečje za Slovenijo je bilo 0,19 GNŽ/ha. Število živine je v zadnjih desetih letih naraslo, spremenila pa se je tudi struktura. Zmanjšalo se je število konjev in prašičev, povečalo pa število ovac in najbolj število goveda (Senegačnik, 1986). Število goveda po naseljih in indeks 1981/1971 nam prikazuje karta o pomembnejših govedorejskih krajih na Gorenjskem leta 1981.

Od ostalih kmetijskih proizvodov ima pomembnejšo vlogo le še krompir. Tega so v radovljiški občini 1985. pridelali 388 ton. Pomembna pa je tudi pridelava silosnih kultur: rž, silažna koroza, mešanica trav in detelj in pridelek sena. Vendar je to namenjeno predvsem samooskrbi kmetov.

V obdobju prevlade agrarnega gospodarstva so bili gozdovi sestavni del gospodarjenja na kmetiji. Steljarjenje, gozdna paša in sekanje lesa za stavbeništvo in kurjavo so bili antropogeni degradacijski dejavniki gozda tedanje dobe. Razmah planinskega pašništva je razširil človekove posege v gozdove blizu zgornje gozdne meje, kjer je ekološko ravnovesje krhko. Razvoj železarstva in kovaštva, temelječega na domači železovi rudi je narekoval velike potrebe po oglju, katerega vir so bili gorenjski gozdovi. Funkcije gozdov v sodobni industrijski družbi so prevrednotene, spremenili so se tudi antropogeni degradacijski dejavniki. Nekdaj prevladujoči lesnoproizvodni pomen gozda se umika

POMEMBNEJŠI GOVEDOREJSKI KRAJI NA GORENJSKEM L. 1981

1:1 - P.I.E. GEORAFIJA N.-1001, VULVIRA C.

Povzeto iz: M. Klemenčič, 1981

varovalnemu. Gozd je vse bolj cenjen, ker je regulator vodnega kroženja, zmanjšuje plazovitost terena, varuje tla pred denudacijo in vodotoke pred zasipavanjem itd. Gozdovi prekrivajo obsežna vodozbirna območja - rezervate za pitno vodo. V gozdu se rekreira vse več prebivalstva.

Površine gozdov se v Sloveniji v vsem povojnem času povečujejo. Ogozdovanje je tudi na Zgornjem Gorenjskem najmarkantnejši proces v spremembi rabe tal, saj predstavlja 33 % vseh sprememb v jeseniški in 80 % sprememb rabe tal v radovljiški občini (Kladnik, 1984).

Kot posledica naravnih razmer (klima, relief, litologija) je bogata pokrajina z izviri vode. Najbolj pogosti so izviri na stiku vzpetega apniškega sveta ter manj prepustnih sedimentov na obrobju dolinskega dna.

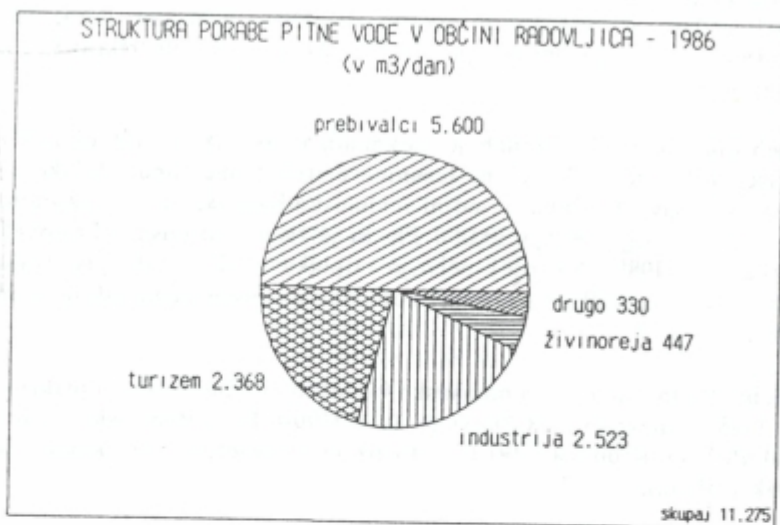
V občini Radovljica sta registrirana 402 izvira. Za oskrbo z vodo je zajetih 99 izvirov. Prebivalci se oskrbujejo iz omrežja 27 vodovodov (VGI, 1986). Struktura porabe vode je prikazana na grafikonu 2. Izdatnost zajetih izvirov je dvakrat večja od današnje porabe pitne vode v občini (dnevna izdatnost zajetja Ovcja jama v Radovni presega 6000 m³/dan in enako zajetja v Dragi).

V občini Jesenice je registriranih 290 različnih izvirov. Za oskrbo z vodo je zajetih 105, ki napajajo omrežje 33 vodovodov (VGI, 1986). Struktura porabe vode v občini Jesenice je prikazana na grafikonu 3. Povprečna izdatnost zajetih izvirov je enkrat večja od današnje porabe vode v občini.

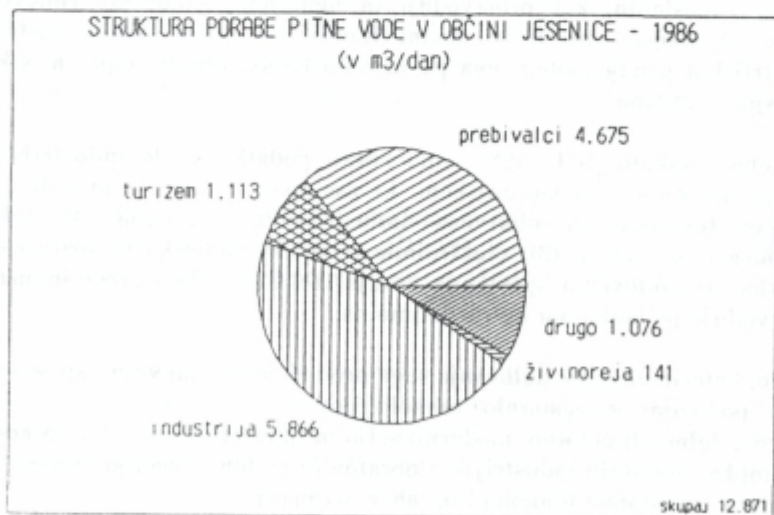
Vsi vodovodi v večjih krajih so bili zgrajeni na začetku 20. stoletja, v posameznih vaseh pa med obema vojnoma in po zdanji vojni. Intenzivno širjenje novega omrežja vodovoda z novimi vodnimi zahjetji se je zaradi hitre urbanizacije začelo pred dvema desetletjema.

Kakovost vode za pitje je v večini primerov dobra, saj so zajetja v višjih naseljenih področjih. Kakovost vode je dobra tudi v mehanskem pogledu, saj se ne kali niti ob močnem deževju. Zaradi tega ni zgrajena še nobena naprava za čiščenje pitne vode; kloriranje je potrebno le pri nekaterih starih vaških vodovodih (npr. Srednji vrh). Zaradi obilice kvalitetne vode še ni potrebno črpanje iz prodnih ravnih - izjema je industrijsko črpališče Gradisa na Jesenicah (1.800 m³/dan).

Graf št. 2

Graf št. 3

Povprečna poraba pitne vode na prebivalca je v obravnavani pokrajini do 170 l/dan. V turističnih krajih (Rateče, Kranjska gora, Gozd Martuljek) pa dosega dnevna poraba 540 l/prebivalca ali trikrat več kot je povprečje.

V obeh obravnavanih občinah je na kanalizacijo priključenih okoli 60 % bivališč prebivalcev. V občini Jesenice čistijo komunalne odplake pred izpustom v Savo Dolinko na edini mehansko-biološki čistilni napravi na Jesenicah z zmogljivostjo 30.000 PE, ki je začela poskusno obratovati v začetku leta 1989. Na njej očistijo odplake okoli 14.000 prebivalcev Jesenic (Kovinar, 1989) oz. manj kot polovico vseh komunalnih odplak občine.

V občini Radovljica so na mehansko biološko čistilno napravo priključili leta 1988 kanalizacijo Ribčevega laza (1000 PE), Bohinjske Bistrice (2000 PE) ter Ribnega (500 PE), to pa je le desetina vseh komunalnih odplak v občini.

Gorenjska nasploh pa tudi Zgornja Gorenjska sodi med najbolj industrializirane pokrajine v Jugoslaviji. Medtem, ko je industrijski razvoj občine Jesenice vezan na železarno, saj so ostali industrijski obrati (kemična, tekstilna in elektronska industrija) manjši tako po številu zaposlenih, kot proizvodnji in nenazadnje tudi po njihovem vplivu na okolje, pa je v občini Radovljica precej večja pestrost industrijskih panog, poleg tega pa so industrijski obrati razpršeni v kar 12 krajih te občine.

S posebno anketo (IGU, 1989) smo zbrali podatke za 24 industrijskih obratov na Zgornjem Gorenjskem, ki zastopajo naslednje industrijske panoge: tekstilna in obutvena industrija (6), kemična (4), težka metalurgija (1), lesna (3), elektroindustrija (3), kovinska in strojna (5), živilska (1), industrija športnega orodja (1). Glede na starost in način proizvodnje pa lahko obrate razdelimo na:

- stare, katerih začetek delovanja sega pred II. svetovno vojno ali v prva leta po vojni z zastarelo tehnologijo;
- stare z delno ali celotno modernizacijo in posodobitvijo tehnološkega postopka, tovrstnih industrijskih obratov je na tem območju največ;
- moderne s sodobno tehnologijo, teh je najmanj.

Ce izvzamemo jeseniško železarno, zavzemata največ površine Elan iz Begunj (12,3 ha) in Tovarna verig Lesce (10 ha), ostali industrijski obrati pa so bistveno manjši.

Obnavane delovne organizacije se oskrbujejo z različnimi viri energije, prevladuje pa uporaba električne energije, ki je direktno ekološko najmanj problematična, pač pa se njene negativne ekološke razsežnosti pojavljajo posredno (posebno še če vemo, da Slovenija pridobiva domala 70 % električne energije iz termoelektrarn - samo jeseniška železarna porabi letno 520 000 000 kWh električne energije). Uporaba premoga kot gorivo se je zmanjšala na vsega 80 ton letno (za vse industrijske obrate na Zgornjem Gorenjskem skupaj), pač pa je večja poraba mazuta in kurilnega olja in to pri večini industrijskih obratov v kombinaciji z električno energijo. V zadnjih letih pa se je precej povečala še uporaba ekološko manj problematičnega zemeljskega plina. Poleg tega pa ponekod kurijo še odpadke (lubje, lesne odpadke, lahka olja itd.). Načrti za prihodnje govorijo v prid razširitvi uporabe zemeljskega plina.

Kar 12 industrijskih obratov Zgoranje Gorenjske se oskrbuje z vodo iz javnega vodovodnega omrežja, ostale pa poleg tega črpajo vodo še iz lastnih vodnjakov oziroma iz vodotokov. Med večjimi porabniki vode so poleg železarne še Elan, Tovarna verig ter Iskrina obrata v Otočah in Lipnici. Vodo večji del uporabljajo v tehnološkem postopku in za hlajenje. Za oceno onesnaževanja voda smo glede na tehnološke postopke, porabljene surovine in količino končnih izdelkov ter uporabo vode izračunali količine onesnažene vode in stopnjo onesnaženosti glede na populacijsko ekvivalente.

Poleg železarne s 35 000 PE, štejemo med večje onesnaževalce voda Elan s 4710 PE, Sukno Zapuže s 4211 PE, Vezenine Bled s 3289 PE, oba obrata Iskre - Kibernetike po nad 1500 in 1800 PE, ostale pa ne presegajo 1000 PE.

Prometno ugodno dolinsko razvodje pri Ratečah je v to območje pritegnilo mednarodne prometne tokove in zaradi tega lahko govorimo o precejšnji prometni pomembnosti območja. Vendar pa v današnjem času večjo vlogo, kot dolinsko razvodje, igrajo preboji skozi Karavanke proti severu, ki so pomembni za povezavo srednje Evrope z Balkanskim polotokom. Tako je zelo pomemben železniški predor skozi Karavanke, temu pa naj bi se že v bližnji prihodnosti (1991) pridružil še cestni. Poleg

cestnega in železniškega omrežja pa je na obravnavanem območju še letališče, ki pa ima le športno-rekreacijski pomen.

Cestno omrežje obsega 57,45 km magistralnih cest, ki so obenem tudi ceste evropskega pomena (E-ceste) in 227,45 km regionalnih cest. Na prebivalca pomeni to skoraj dvakrat več od slovenskega povprečja. Vendar je skoraj 45 % regionalnih cest makadamskih, kar je sicer še vedno boljše od slovenskega povprečja, pa vendar ne najbolj ugodno za povezanost naselij in ljudi. Podatki o povprečnem letnem dnevnem prometu nam povedo, da je najbolj obremenjena magistralna cesta Ljubljana-Jesenice-Rateče (Korensko sedlo) in ne dosti manj tudi regionalna cesta proti Bledu in Bohinjski Bistrici. Prva je pomembna zaradi tranzitnega prometa, druga pa zaradi turističnega. Podatki s 5 števnih mest za leto 1985 so naslednji:

Povprečni letni dnevni promet po podatkih o štetju prometa na magistralnih in regionalnih cestah v SR Sloveniji (1988)

števeno mesto	število vseh vozil	število tujih vozil
Radovljica	12099	2895
Zirovnica	8940	3363
Martuljek	5800	3541
Korensko sedlo (m.p.*)	3380	-
Rateče (m.p.)	1595	918

*m.p. - mejni prehod

Na ostalih cestah povprečni letni promet v glavnem ne presega 300 do 600 vozil dnevno.

Poleg razmeroma gostega cestnega omrežja, sta na Zgornjem Gorenjskem tudi dve železniški progi. Ena vodi iz Ljubljane preko Jesenic v Beljak oz. Celovec, druga pa od Jesenic preko Bohinjske Bistrice v Novo Gorico. Na progi Jesenice-Ljubljana vozi dnevno 8 ekspresnih vlakov, 8 brzih vlakov, do Kranja pa še 13 potniških. Poleg tega je na tej progi tudi gost tovorni promet in ker je proga enotirna, je do skrajnosti obremenjena. Na progi med Jesenicami in Bohinjsko Bistrico vozi dnevno 11 potniških vlakov.

Poleg sedanjih prometnic pa se za prihodnje načrtuje še izgradnja predora skozi Karavanke, ki je že v gradnji, avtocestna povezava tega predora z osrednjo jugoslovansko avtocestno magistralo (Ljubljana-Zagreb-Beograd-Skopje), izgradnja drugega tira na progi Jesenice-Ljubljana in izgradnja nove hitre magistralne železniške proge, ki bo del sistema evropskih hitrih prog. Vsi ti prometni objekti pa so načrtovani v razmeroma ozkem dolinskem koridorju, ki je zelo obremenjen tudi z energetske infrastrukturo (magistralni plinovodil obstoječi in dva načrtovana, 110 kV daljnevodi - samo na najbolj obremenjeni smeri trije obstoječi in en načrtovan).

Gorenjska je ena redkih pokrajin v Sloveniji, ki nudi možnosti za dve turistični sezoni: glede naravnih danosti (zimski turizem, poletna rekreacija v alpskem svetu, tranzitna lega ob dveh sosednjih državah, izletniška rekreacija) in že izgrajena turistična infrastruktura, je nedvomno v vrhu slovenskega in jugoslovanskega turizma. Poleg tega ima tudi turistično tradicijo. Po številu nočitev je na drugem mestu, takoj za obalnim območjem. Turistično atraktivni sta poleti obe jezerci (kopanje, čolnarjenje, deskanje) ter obe Savi (kajakastvo). V letu 1987 so zmogljivost kampa Šobec ob Dolinki povečali tako, da lahko v njem biva do 3000 turistov. Poleti je privlačno tudi planinarjenje, zato je na tem območju 22 planinskih koč s skupno 2030 ležišči.

Pozimi je povečan obisk predvsem zaradi smučanja, saj je v tem delu nad polovico smučarskih zmogljivosti Slovenije (Kočevar, 1981).

Tabela 2: Površina in zmogljivost smučišč v občini Jesenice in Radovljica 1989

smučišče	površina v ha	zmogljivost (smučarjev/uro)
OBCINA JESENICE		
Španov vrh	11,7	404
Mojstrana	5,8	720
Gozd Martuljek	5,8	847
Kranjska gora	54,3	6399
Podkoren	1,5	290
Planica	37,3	6261
Skupaj	115,8	14921

smučišče	površina v ha	zmogljivost (smučarjev/uro)
OBCINA RADOVLJICA		
Vogel	45	4549
Kobla	96	5600
Zatrnik	44	4600
Skupaj	185	14749

(anketa IGU, 1989)

Analiza obiska po krajih in po številu nočitev v posameznih mesecih kaže, da je največ turistov v obravnavani pokrajini v poletnem delu leta (od maja do oktobra). V tem obdobju je zabeleženo od 55 do 80 % vseh turističnih nočitev, izjema je le Kranjska gora, ki izkazuje večji obisk (56 %) v zimski polovici leta (Zavod za statistiko, 1989).

V letu 1987 (Zavod za statistiko, 1989) je bilo v občini Jesenice registrirano 6795 turističnih ležišč (v hotelih 2014, domovih 1339 itd.), v občini Radovljica pa 14139 ležišč (4700 v kampih, 3914 v hotelih itd.). K temu pa je treba dodati še zmogljivosti zasebnih počitniških bivališč; v občini Radovljica 1058 in občini Jesenice 722 (Jeršič, 1983).

Zaradi turističnega obiska se ob poletnih in zimskih konicah število ljudi v pokrajini povprečno poveča za polovico do dve tretjini v občini Radovljica in za tretjino do polovice števila stalnega prebivalstva v občini Jesenice. Stanje po posameznih krajih prikazuje tabela 3.

Tabela 3: Kraji s številom stalnega prebivalstva in povprečnim dnevno številom gostov, ki so prenočevali v mesecu z največjim obiskom v letu 1987

	preb.	povpr. dnevno št. gostov	mesec	$I = \frac{\text{gostje}}{\text{preb.}} \cdot 100$
Bled*	7989	3928	avg.	49
Bohinj**	1057	1858	avg.	175
Bohinjska Bistrica	1755	276	avg.	15,7
Mojstrana	1003	272	avg.	27,1
Gozd Martuljek	525	429	avg.	81,7
Kranjska gora	1510	2354	feb.in avg.	155,8
Lesce	2576	1434	jul.	55,6
Radovljica	5308	472	jul.	8,8

*vključuje še: Ribno, Sp.Gorje, Zg.Gorje, Zasip

**vključuje še: Polje, Ribčev laz, Srednja vas, Stara Fužina, Studor, Ukanc

Število obiskovalcev v smučarskih središčih (Kranjska gora, Kobla - Bohinjska Bistrica) lahko ob konicah tri do štirikrat preseže število stalnih prebivalcev. Tako povečan obisk pa že zaznavno vpliva na porabo in onesnaženje vode.

Zaradi bližine treh največjih, formalno tudi edinih urbanih centrov - Jesenic, Bleda in Radovljice z Lescami - je prišlo do vzorca poselitve, ki ga lahko označimo kot somestje s skupno širšo urbanizirano cono, ki zajema Blejski kot, Radovljiško kotlino in Savsko dolino še nad Jesenicami. V celoti živi v tem trikotniku nekaj nad 40.000 prebivalcev. To območje lahko v celoti smatramo kot enotno urbano aglomeracijo, ki jo pretežno gozdnato in srednje naseljeno območje Dobrav pod Radovljico loči od urbaniziranega območja Kranja (V. Kokole, 1971). V okvirih proučevanja urbanizacije Zgornje Gorenjske se kljub poudarjeni vlogi somestja, opaža dominacija Jesenic. Na Jesenicah dela 44,8 % vseh

zaposlenih ter prebiva 31,3 % vseh prebivalcev Zgornje Gorenjske. Razlika v velikosti mesta in funkcije dela med Jesenicami in ostalimi mesti na Zgornjem Gorenjskem je ogromna. Razmerje med Jesenicami in Radovljico kot drugim mestom po velikosti znaša 3,2. Še opaznejše je razmerje v številu delovnih mest med tema dvema občinskima centroma - 4,9. Jesenice so premočne tudi proti ostalim krajem na Zgornjem Gorenjskem, saj imajo 1,3 krat več prebivalcev in 1,6 krat več delovnih mest kot Radovljica, Bled in Lesce skupaj.

Čeprav Zgornja Gorenjska zaradi naravnih pogojev ne sodi med območja v Sloveniji z močno disperznostjo poselitve (126 naselij ali 2,1 % naselij v SRS), so vendarle naselja majhna. Naselij velikosti do 100 prebivalcev je 37,3 %, do 300 prebivalcev pa 71,3 %. Toda v njih živi le 15 % vsega prebivalstva obeh občin. Težišče razvoja pa vendarle predstavlja sedem največjih naselij v katerih živi 59,2 % prebivalcev. V njih je tudi 79,2 % delovnih mest na Zgornjem Gorenjskem (poleg štirih mestnih naselij so to še: Kranjska gora, Bohinjska Bistrica in Mojstrana).

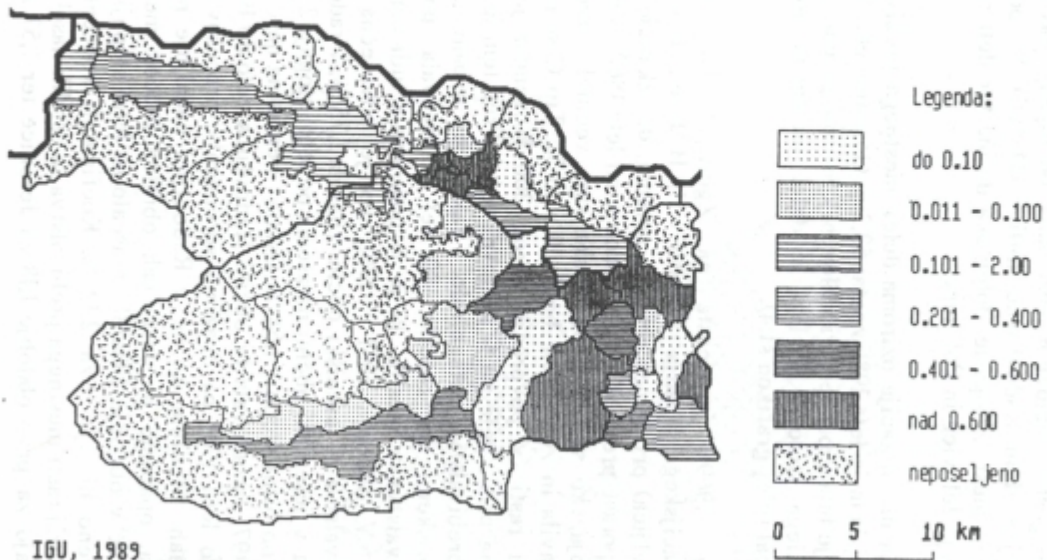
Polarizacija je v vseh družbenih aktivnostih najmočneje izražena na Jesenicah, kjer živi več kot tri petine prebivalstva občine in v njih je devet desetih vseh delovnih mest v občini. Razmerje prebivalstva največjega in drugega po velikosti ilustrira indeks urbane primarnosti (gl. tab. 4), ki na Jesenicah znaša 11,7. Le-ta pa je v Radovljici zaradi enakomernejšega razvoja Bleda komaj izražen.

Kazalci koncentracije prebivalstva in zaposlenosti na Zgor-
Tabela 4: njem Gorenjskem

Občina	I.		II.		III.		IV.		V.	
	1981	1986	1981	1986	1981	1986	1986	1986	1986	1986
Jesenice	63,5	60,1	71,6	69,3	13,1	11,7	90,1	97,0		
Radovljica	17,0	18,1	41,7	42,9	1,0	1,1	22,6	56,8		
Zg.Gorenj.	54,4	53,1	48,4	47,2	3,6	3,2	45,9	66,5		

- I. % prebivalstva največjega naselja od skupnega štev. preb.
 II. % prebivalstva treh največjih naselij od skupnega štev. preb.
 III. indeks števila prebivalstva N_1/N_3
 IV. % zaposlenih v največjem naselju
 V. % zaposlenih v treh največjih naseljih

Karta št. 2 GOSTOTA DELOVNIH MEST NA ZGORNJEM GORENJSKEM PO KS LETA 1986

IGU, 1989
 Avtor karte: Marjan Ravbar
 Avtor oblikovanja: Dora Černe

Splošna značilnost urbanizacijskih procesov se kaže v tem, da je koncentracija v jeseniški občini močnejša od radovljiške ter da procesi v občini Jesenice vodijo v smeri dekoncentracije, medtem, ko so v Radovljici še vedno usmerjeni proti polarizaciji v mesta. Tudi gostota delovnih mest (gl. karto 2), ki sicer opozarja na dokaj enakomerno stopnjo gostote delovnih mest, kaže odstopanja navzgor v Jesenicah in osrednjem delu Radovljiške kotline (Deželi). Po podpovprečni gostoti delovnih mest izstopa le Bohinjska dolina ter deli radovljiške občine v podgorju Jelovice in Pokljuke.

Stopnja urbanizacije oziroma delež mestnega prebivalstva na Zgornjem Gorenjskem je leta 1986 znašal 53,2 % (Jesenice 60,1 %, Radovljica 42,9 %) in je bila v primerjavi s Slovenijo nadpovprečna. V obdobju od konca preteklega stoletja do 1981 je delež mestnega prebivalstva nenehno naraščal (glej grafikon št.4).

Vrišer (1969) je mesta na Zgornjem Gorenjskem na podlagi populacijskega gibanja razvrstil v tip B (Jesenice) in tip C (Bled, Lesce, Radovljica) pri čemer prvi tip pomeni, da izkazuje močno populacijsko rast (porast preko 400 % v obdobju od leta 1869), vendar nastopajo vmes obdobja, ko se je demografska rast večidel zaradi ekonomskih kriz zaustavila in znižala na borih 10 - 15 %. Tip C se prav tako odlikuje po močni rasti (v povprečju okrog 300 %), vendar je do demografskega vzpona prišlo šele po I. svetovni vojni. Pred tem je bila rast šibka, ali pa je prebivalstvo stagniralo. Tako je urbanizacijo na Zgornjem Gorenjskem do začetka 80. let označevala postopna polarizacija prebivalstva v mestih, ki jo je pogojevala tudi koncentracija delovnih mest. V obdobju 1961 - 1981, ko je povprečna letna stopnja rasti prebivalstva v jeseniški občini znašala 1,75 %, v radovljiški pa 1,74 %, so mesta v jeseniški občini naraščala po letni stopnji 2,2 %, v radovljiški pa celo po letni stopnji 4,64 %. Ostala - nemestna naselja so v povprečju do leta 1971 nazadovala (v občini Radovljica celo do 1981) (glej grafikon št. 5). Po letu 1981 pa opazimo spremembe procesov urbanizacije v obeh občinah. Medtem ko se v Radovljici nadaljuje proces polarizacije v mesta, opažamo na Jesenicah obraten proces: mestno prebivalstvo je namreč v obdobju 1986/81 naraščalo po letni stopnji 0,19 %, nemestno pa bistveno hitreje - za 2,12 %. Koeficienti koncentracije izračunani iz razmerij rasti mestnega prebivalstva in ostalih naselij za obdobje 1961/ 81 znašajo za prvo obdobje 1,18 za Jesenice ter 1,57 za Radovljico - torej

ŠTEVILO
PREBIVALSTVA

20000

GRAFIKON 4

RAZVOJ PREBIVALSTVA V MESTIH ZGORNJE GORENJSKE (1869-1986)
Z DELEŽI URBANEGA PREBIVALSTVA PO OBČINAH

- DO 20% URBANEGA PREBIVALSTVA
- 21-40% URBANEGA PREBIVALSTVA
- 41-60% URBANEGA PREBIVALSTVA
- 61% IN VEČ URBANEGA PREBIVALSTVA

10000

9000

8000

7000

6000

5000

4000

3000

2000

1000

0

1869

1880

1890

1900

1910

1921

1948

50

1961

1971

1981

1986

JESENICE

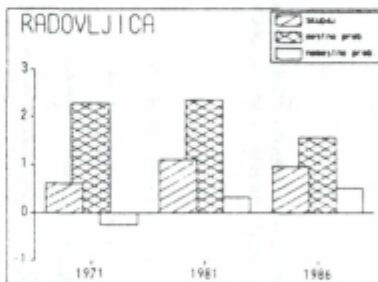
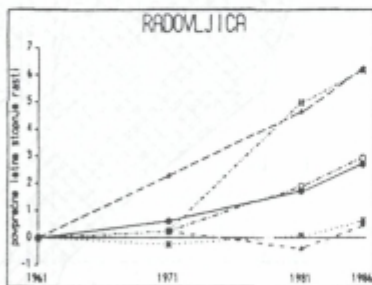
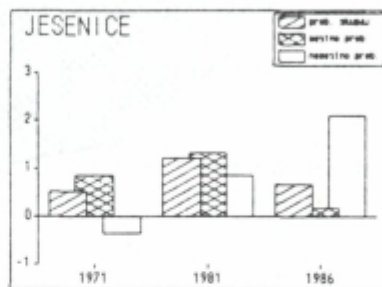
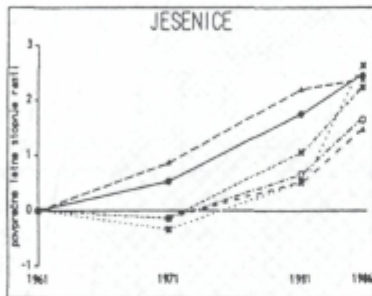
BALEK

RADOVLJICA

LESCE

Grafikon št. 5

GIBANJE PREBIVALCEV IN PRISELITEV V MESTNIH IN NEMESTNIH
 NASELJIH OBČIN JESENICE IN RADOVLJICA V OBDOBJU 1961 - 1986

▲	▲ mestno preb.	▲	▲ priselitive mest. preb.
■	■ nemestno preb.	■	■ priselitive nemest. p.
●	● skupaj preb.	○	○ priselitive preb. sk.

proces koncentracije. Za obdobje po letu 1981 znaša koeficient koncentracije v Radovljici še vedno 1,05, medtem ko je za Jesenice že negativen - 0,88. Ti kazalci so pomembni indikatorji, ki nakazujejo proces suburbanizacije v jeseniški občini. Procesi polarizacije v mestih radovljiške občine oz. suburbanizacije na Jesenicah so v neposredni vzročni povezavi s selitveno mobilnostjo. Na Jesenicah je opazno razseljevanje iz mesta ob močno poudarjenem priseljevanju v nemestna naselja. Za mesta v radovljiški občini pa je značilna še močnejša selitvena mobilnost iz nemestnih naselij ob tem, da naravni prirast ostaja v mestih. Tudi nemestna naselja odražajo nadpovprečno selitveno mobilnost prebivalstva.

Na splošno je prebivalstvo v obeh občinah v zadnjih petnajstih letih naraščalo dokaj enakomerno. Indeks rasti prebivalstva v obdobju 1986/71 je bil 117 (Jesenice 116,8 in Radovljica 117,4). Tudi sicer je za demografski razvoj naselij na Zgornjem Gorenjskem značilno, da tu ni obsežnih območij praznenja. Leta 1981 je 86,7 % prebivalcev živelo v območjih rasti (glej karto 3). Le v izrazito gorskih območjih kot so KS Koprivnik, Srednja vas v Bohinju in Javornik - Koroška Bela je manj kot 50 % prebivalstva prebivalo v naseljih rasti. Tudi gibanja v obdobju 1981/86 kažejo nadaljevanje trendov iz sedemdesetih let. Podpovprečne vrednosti oziroma znake praznenja prebivalstva beležijo le gorska območja in mesto Jesenice. Nadpovprečna populacijska rast vseh naselij je še posebej opazna v Dolini, Blejskem kotu, Deželi in območju KS Bohinjska Bistrica.

Primerjava sprememb deležev prebivalstva, živečih v območjih rasti med obdobjema 1981 in 1986 izračunana po formuli:

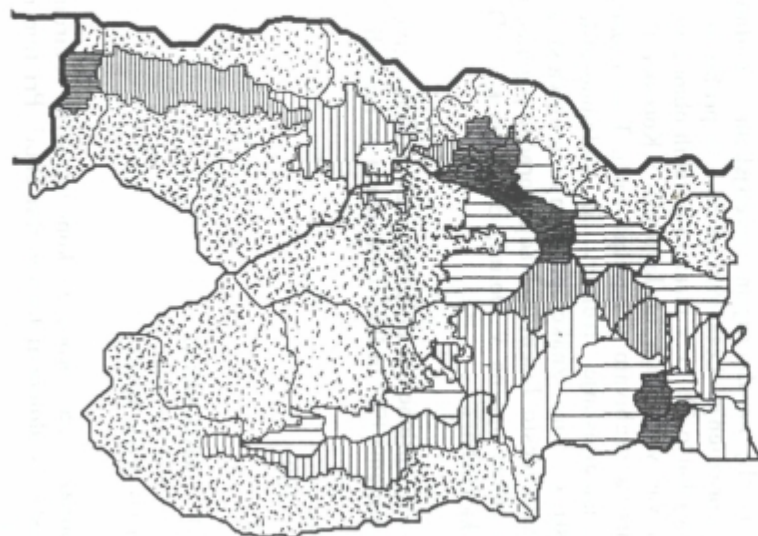
$$S_k = \frac{X_r(t)}{X_s(t)} \cdot 100$$

$$P_k = \frac{S_k(t) - X_r(t) \cdot X_s(t-1)}{S_k(t-1) \cdot X_s(t) \cdot X_r(t-1)}$$

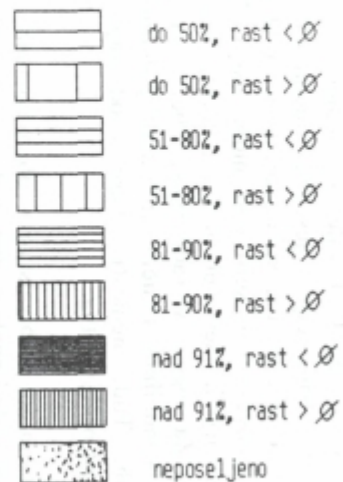
nam pokaže na procese koncentracije oziroma dekoncentracije prebivalstva v določeni teritorialni enoti. Pri tem nam znaki pomenijo naslednje:

Karta št. 3

DELEŽ PREBIVALSTVA V NAŠELJIH DEMOGRAFSKE RASTI IN
STOPNJE RASTI 1981-86 NA ZGORNJEM GORENJSKEM PO KS

Legenda:

0 5 10 km

IGU, 1989

Avtor karte: Marjan Ravbar

Avtor oblikovanja: Dora Černe

S_k = stopnja koncentracije prebivalstva

X_r = število prebivalcev v območjih rasti prebivalstva v določeni teritorialni enoti (npr.: KS)

X_s = skupno število prebivalstva v določeni teritorialni enoti (npr.: KS)

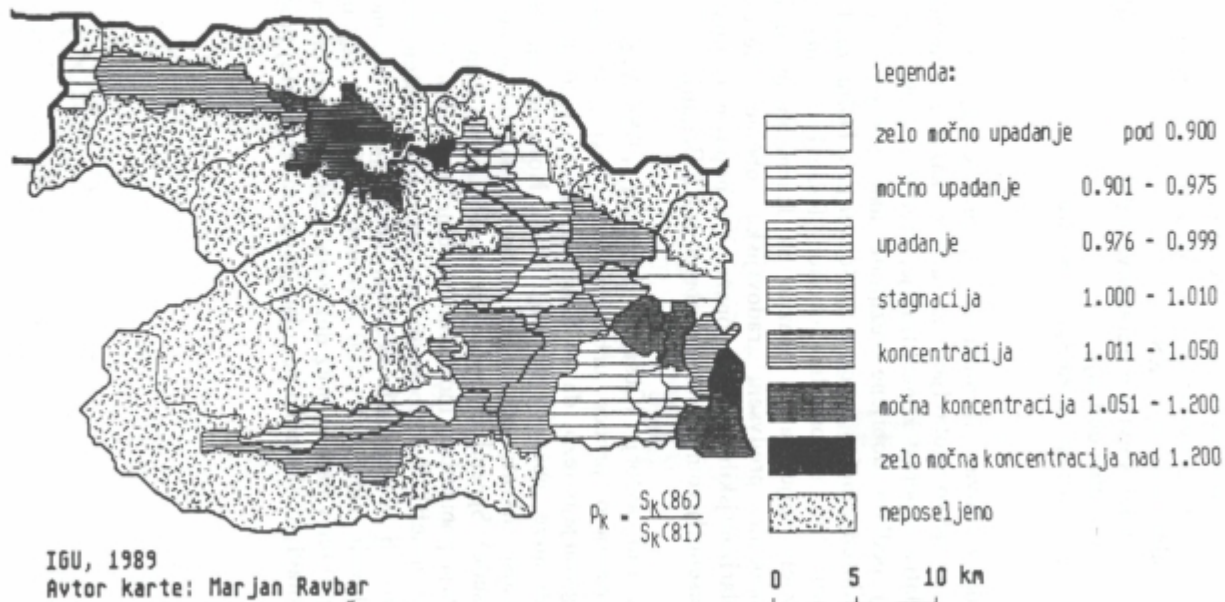
$t, t-1$ = časovna obdobja

P_k = proces koncentracije prebivalstva

Tako zasnovana formula nam za proces koncentracije kaže spremembe, ki jih lahko ugotovljamo za različne kazalce. Vrednosti nad 1,0 pomenijo relativen porast koncentracije, vrednosti pod 1,0 pa relativen padec. Na tej podlagi dobljene rezultate nam prikazuje karta 4, ki kaže na najintenzivnejše procese zgoščevanja v Dolini med Hrušico in Kranjsko goro ter neposredni okolici Radovljice (na Deželi). Relativno razseljevanje pa je opazno na Jesenicah in že imenovanih gorskih območjih predvsem radovljiške občine. Relativno stagnacijo v polarizacijskih procesih opažamo v neposredni okolici Bleda, Lesc in - presenetljivo na celotnem območju KS Begunje.

Številni avtorji (Gosar - Mihevc, 1978; Vresk, 1987; Rohr; 1975) povezujejo proces urbanizacije z rastjo števila delovnih mest in zagovarjajo tezo, da so z intenzivnostjo rasti delovnih mest povezane tudi nove možnosti širitve naselij. Nova delovna mesta izven mestnih središč hkrati pomenijo prodor urbanizacije (v najširšem pomenu besede). Spremljanje gibanja števila delovnih mest in zaposlenosti zato ostaja pomemben indikator "vsebine" urbanizacije in odločilno vpliva na rast naselij. To hipotezo smo preverili v našem primeru tako, da smo razdelili v naslednje skupine: mesta, naselja s pomembnejšim številom delovnih mest (30 - 100 delovnih mest, 101 - 500 in nad 500 delovnih mest) ter v naselja brez delovnih mest. Tudi pri omenjenih skupinah smo ugotavljali dinamiko populacijskega razvoja (glej tabelo 5).

Karta št. 4 PROCESI KONCENTRACIJE PREBIVALSTVA V NASELJIH RASTI PREBIVALSTVA
 PO KS V OBDOBJU 1986/81 NA ZGORNJEM GORENJSKEM

IGU, 1989
 Avtor karte: Marjan Ravbar
 Avtor oblikovanja: Dora Černe

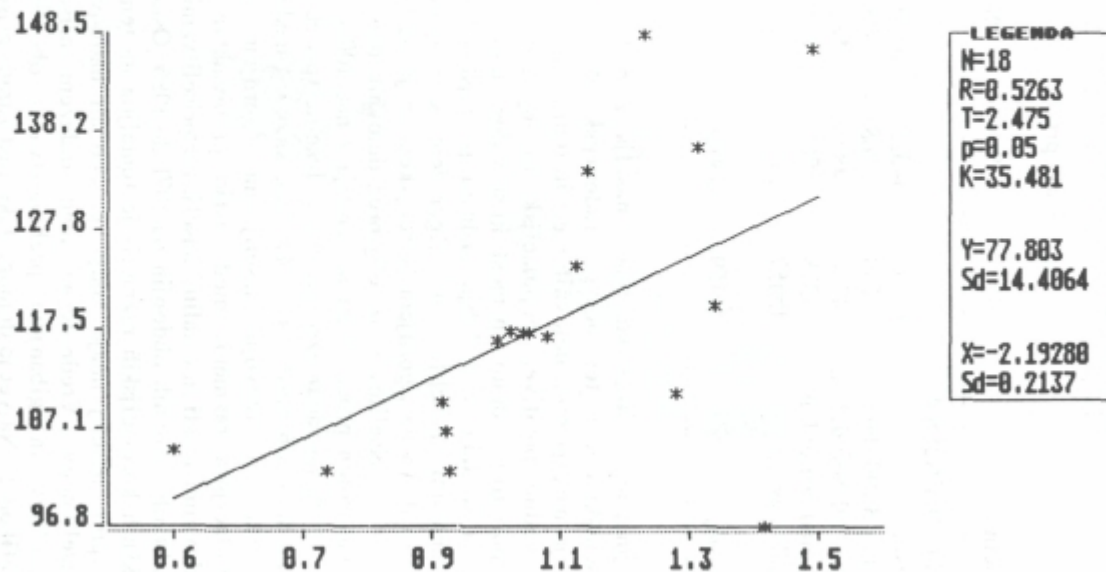
Tabela 5: Razvoj prebivalstva v mestih, naseljih z delovnimi mesti in ostalih naseljih v obdobju 1971 - 86 na Zgornjem Gorenjskem

Občina	štev. preb.			Indeks	
	1971	1981	1986	81/71	86/81
ZG.GORENJSKA					
mesta	28230	34325	34995	121,6	102,0
nad. z 3-100 del.m.	3544	3568	3787	100,7	106,1
nas.z 101-500 del.m.	4350	4873	5827	112,0	119,6
nas.nad 501 del.m.	4378	5121	5255	117,0	102,6
ostala naselja	15457	15194	15877	98,3	104,5
Skupaj	56159	63081	65741	112,3	104,2

Najmočnejšo dinamiko imajo naselja z nad 100 delovnimi mesti v jeseniški občini ter mesta v radovljiški občini. Pomembno je tudi, da imajo naselja brez delovnih mest in tudi z manj kot 100 delovnimi mesti še vedno pozitiven populacijski razvoj, kar si razlagamo z ugodno razporeditvijo delovnih mest, ki so v dosegu delovne migracije. Delovna mesta so tako v obdobju zadnjih petnajst let prispevala le k delni spremembi poselitve na Zgornjem Gorenjskem. Delež mestnega prebivalstva na Zgornjem Gorenjskem se je od 1971 - 86 povečal za 6 % na račun priselitev iz naselij brez delovnih mest. V jeseniški občini pa je nasproten proces, kjer so naselja z nad 100 delovnimi mesti porastla za 3,5 % na račun izseljevanja z Jesenic (padec za 1,8 %) in iz naselij brez delovnih mest (za 16 %). Zato smo kot naslednji način opredelitve procesov v razvoju naselij na Zgornjem Gorenjskem uporabili korelacijska razmerja med rastjo prebivalstva v mestih, naseljih z delovnimi mesti in ostalimi naselji ter priselitvami v te skupine naselij v različnih časovnih obdobjih od 1971 do 1986. Osnovna misel pri uporabi takšnih korelacijskih razmerij je temeljila na tem, da ugotovimo katere skupine naselij imajo podpovprečno ali nadpovprečno izražen delež priseljencev. Vrednotenje med deležem priseljenih, spremembami priselitev in gibanjem prebivalstva v obdobjih 1981/86 prikazuje grafikon 5. Največjo demografsko rast zaradi priseljevanja imajo naselja jeseniški občini z več kot 100 delovnimi mesti (Blejska Dobrava, Hrušica, Kranjska gora in Podkoren) ter mesta v radovljiški občini (Bled,

Graf št. 6

KORELACIJA MED GIBANJEM PREBIVALSTVA IN SPREMEMBAMI PRISELITEV
1971/86 V NASELJIH OBČIN RADOVLJICA IN JESENICE

Lesce in Radovljica). Podpovprečno rast, ki je posledica odseljavanja imajo naselja brez delovnih mest v jeseniški občini. Za naselja brez delovnih mest v radovljiški občini je značilna podpovprečna selitvena mobilnost. Populacijska rast, ki znaša 105 % pa je posledica naravne rasti.

Raziskave dnevne migracije delavcev za obdobje 1971-81 je pokazala, da 51,9 % zaposlenih dnevno odhaja na delo izven kraja bivanja (Radovljica 69 %, Jesenice 35,8 %). Delež dnevnih migrantov je največji iz naselij brez delovnih mest in najmanjši v mestih. Njen obseg se je v zadnjem desetletju povečal v povprečju za 131 %. Najintenzivnejše spremembe opazamo zopet v mestih radovljiške občine (154 %) in v naseljih z nad 500 delovnih mest v obeh občinah (140 % v Jesenicah in 157 % v Radovljici). Dinamika povečanega obsega dnevne migracije v teh skupinah naselij je posledica povečane selitvene mobilnosti prebivalstva.

Analiza kazalcev populacijske rasti prebivalstva po skupinah naselij z različnim številom delovnih mest, intenziteta dnevne migracije ter obseg selitvene mobilnosti je na Zgornjem Gorenjskem pokazala, da je industrializacija povzročila oblikovanje novih tokov mobilnosti prebivalstva, ki zaradi svoje dinamike in intenzivnosti dobiva dominantno vlogo. Če je bil še za šestdeseta in sedemdeseta leta značilen selitveni tok s podeželja v mesto in njihovo bližino ob istočasni preobrazbi zaledij zaposlitvenih središč, potem v osemdesetih letih opazamo postopen zastoj teh procesov. Selitveni tokovi se postopoma spreminjajo v obratno smer. Danes na Zgornjem Gorenjskem opazamo prepletanje migracijskih tokov bodisi iz mestnih središč proti z dnevno migracijo dostopnim središčem (Jesenice) bodisi še vedno iz podeželja v urbanizirano mestno obrobje (Radovljica). V vsakem primeru pa so migracijski tokovi odločujoč dejavnik pri populacijskih spremembah naselij. So osnovno gibalno in najpomembnejši aspekt pri spremenjenih urbanizacijskih procesih, ki posebej v jeseniški občini prispevajo k procesom suburbanizacije. Vse spremembe selitvene mobilnosti so indicirale prav spremembe v gospodarskem razvoju.

Literatura

1. Mikulík, O. (ed.) 1987: Geografické hodnocení stavu životního prostředí Frenštátska a prognóza jeho změn pod vlivem budování a provozu nových dolů. Geografie-teorie-výzkum-praxe. Sv. 6, Brno, GGÚ ČSAV, 179 pp.
2. Bernot F., 1981, Klima Gorenjske, Zbornik: Gorenjska, 12. zborovanje slovenskih geografov, Ljubljana.
3. Gosar L., Mihevc P., 1978, Procesi urbanizacije v SR Sloveniji, Urbanistični inštitut, Ljubljana, str. 2-76.
4. Jeršič M., 1983, Problematika regionalnega razvoja alpskega sveta v Sloveniji, IGU, Ljubljana.
5. Kovačič I., 1983, Hidrološka študija Save, Vodnogospodarski inštitut Ljubljana.
6. Kladnik D., 1981, Izraba tal na Gorenjskem. Zbornik 12. zborovanja slovenskih geografov - Gorenjska. Ljubljana.
7. Klemenčič M., 1981, Geografske značilnosti razvoja živinoreje na Gorenjskem v obdobju 1971-1981. Zbornik 12. zborovanja slovenskih geografov - Gorenjska. Ljubljana, 1981.
8. Kokole V., 1971, Urbani sistem SRS, Urbanistični inštitut SRS, str. 125, Ljubljana.
9. Kovačič I., 1983, Hidrološka študija Save, Vodnogospodarski inštitut Ljubljana.
10. Kovinar, 1989, Poročilo, Jesenice.
11. Letni pregled kmetijstva. Ljubljana, 1986.
12. Ravbar M., 1988: Novejši razvoj naselij v Radovljiški kotlini, Sbornik praci 18, CSAV Geograficky ustav, Brno, str. 135-152.

13. Rohr H.G., 1975, Der Prozess der Industriesuburbanisierung -Ausprägung, Ursachen und Wirkung auf Entwicklung des suburbanen Raumes. Veröffentlichungen der Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover, str. 81-121.
14. Senegačnik J., 1986, Kmetijstvo v alpskem svetu. Raziskovalna naloga na IGU. Ljubljana.
15. Vodnogospodarski inštitut Ljubljana, 1986, Kataster vodnih virov Slovenije.
16. Vresk M., 1987, Polarizacijski efekti urbanizacije Istre, Radovi 22, Zagreb, str. 43-53.
17. Vrišer I., 1969, Mala mesta v SR Sloveniji, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Ljubljana, str. 63.
18. Zavod SRS za statistiko, 1989, Turistične zmogljivosti in obisk v občini Radovljica in Jesenice, Ljubljana.

Širjenje urbanizacije v neposredni okolici Jesenic in zapolnjevanje akumulacije Moste z industrijskimi odpadki.